

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

THE INFLUENCE OF INNOVATIVE ACTIVITY ON INCREASING THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

У статті розглянуто та проаналізовано сучасний стан рівня інноваційного розвитку вітчизняної економіки взагалі та зокрема гірничовидобувної галузі як провідного сектора важкої промисловості, що є визначальним чинником національної конкурентоспроможності та підґрунтям зростання рівня економічної стабільності держави. Визначено сучасні тенденції та перспективні напрями формування і вдосконалення інноваційного потенціалу вітчизняної економіки в розрізі окремих галузей, враховуючи ступінь їх технологічного та технічного оснащення, а також перспективні напрями підвищення якості виробництва продукції важкої промисловості та зокрема гірничовидобувного сектора економіки. Досліджено стан інвестиційного клімату галузі важкої промисловості, зокрема, гірничовидобувного сектора, негативні тенденції, що заважають ефективному функціонуванню видобувних підприємств. Сформувані перспективні напрями та методи стимулювання розвитку інноваційного потенціалу вітчизняних видобувних підприємств з метою підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, інвестиції, інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність, гірничовидобувна промисловість, технологічне переоснащення.

В статье рассмотрено и проанализировано современное состояние уровня инновационного развития отечественной эконо-

номики и в частности горнодобывающей отрасли как ведущего сектора тяжелой промышленности, который является определяющим фактором национальной конкурентоспособности и основой роста уровня экономической стабильности государства. Определены современные тенденции и перспективные направления формирования и совершенствования инновационного потенциала отечественной экономики в разрезе отдельных отраслей, учитывая степень их технологического и технического оснащения, а также перспективные направления повышения качества производства продукции тяжелой промышленности, в частности горнодобывающего сектора экономики. Исследовано состояние инвестиционного климата отрасли тяжелой промышленности, в том числе горнодобывающего сектора, а также негативные тенденции, мешающие эффективному функционированию горнодобывающих предприятий. Сформулированы перспективные направления и методы стимулирования развития инновационного потенциала отечественных горнодобывающих предприятий с целью повышения уровня их конкурентоспособности.

Ключевые слова: инновации, инновационный потенциал, инвестиции, инвестиционная привлекательность, конкурентоспособность, горнодобывающая промышленность, технологическое переоснащение.

УДК: 338.24:65.011

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-71>

Дашко І.М.

к.е.н., доцент кафедри обліку та менеджменту
Криворізький факультет
Запорізького національного
університету

Dashko Irina

Kryvyi Rih Faculty
of Zaporizhzhya National University

The article considers and analyzes the current state of the level of innovative development of the domestic economy in general and in particular the mining industry as a leading sector of heavy industry, which is a determining factor of national competitiveness and the basis for increasing economic stability. It is established that the competitiveness of the economy of any country is primarily determined by the level of development of the innovation potential of its leading industries, which form the direction of foreign economic policy. For Ukraine, the components of heavy industry, in particular the mining sector, occupy a decisive place in these processes, as our country has always been and still remains one of the world's major suppliers of iron ore to European markets. Therefore, the introduction of innovative technologies and methods to improve the production of mining enterprises should occupy a prominent place among the main tasks facing the management of both individual enterprises and economic policy. The current trends and promising areas of formation and improvement of innovation potential of the domestic economy in terms of individual industries, taking into account the degree of their technological and technical equipment, as well as promising areas to improve the quality of heavy industry production and in particular the mining sector. It is established that the state of fixed assets of mining enterprises needs a radical overhaul and re-equipment, because at the current level of their existence, further efficient production is simply impossible without the introduction of innovations. In turn, such implementations require significant financial infusions, which is possible by attracting foreign investment. The state of the investment climate of the heavy industry, in particular, the mining sector, the negative trends that hinder the effective functioning of mining enterprises are studied. Perspective directions and methods of stimulating the development of innovative potential of domestic mining enterprises in order to increase their level of competitiveness have been formed.

Key words: innovations, innovation potential, investments, investment attractiveness, competitiveness, mining industry, technological re-equipment.

Постановка проблеми. Економічне зростання та високий рівень конкурентоспроможності України багато в чому забезпечується рівнем розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності в усіх сферах економіки і, головним чином, у видобувній промисловості як провідній державній економічній галузі. Адже як показує досвід багатьох розвинених країн, високого рівня соціально-економічного розвитку та зростання можливо досягнути лише за умов активного використання сучасних наукових розробок на інноваційній основі. Тому сучасні виклики світових економічних реалій ставлять

перед вітчизняною видобувною промисловістю завдання активізації інноваційної діяльності як найбільш ефективного джерела підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств та входження у глобальні економічні взаємовідносини формування вартості на більш сприятливих умовах.

Важливим чинником забезпечення високого рівня конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств є ефективне використання ними матеріальних і сировинних ресурсів, досвіду та кваліфікації основного та адміністративного персоналу, інформаційних, фінансових та інноваційних

ресурсів, що в поєднанні являє собою комплексний потенціал підприємства. Забезпечення високої конкурентної позиції на світовому ринку продукції видобувної галузі реалізується також і досягненням такої її споживчої якості, що відповідає міжнародним вимогам. Поліпшення технологій виробництва, підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств за умов ефективного використання їх потенціалу має здійснюватись в першу чергу шляхом збільшення інвестицій в інновації.

Саме тому аналіз рівня розвитку інноваційного потенціалу як основного сучасного чинника конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств гірничовидобувної галузі є актуальним завданням та потребує глибокого і всебічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади визначення сутності та методології дослідження інновацій, визначення їх функціонального призначення та ролі в зростанні рівня суспільного та економічного розвитку розвивали в своїх працях такі відомі вчені, як Й. Шумпетер, Дж. Кларк, М. Кондратьєв, М. Туган-Барановський та ін.

Серед праць вітчизняних вчених, що приділяли значну увагу визначенню ролі та ступеня впливу інноваційних процесів на рівень розвитку економіки України, варто відзначити наукові дослідження В. Гейця, В. Євтушевського, М. Пашути, Л. Федулової, О. Амоші, М. Зубця та ін.

Однак серед проведених вітчизняними науковцями досліджень недостатньо уваги приділено виявленню та глибокому аналізу особливостей та проблем, що виникають у процесі формування та розвитку системи інноваційного потенціалу гірничорудних підприємств у складних умовах їх сучасного господарювання. Ринкові умови господарювання та жорсткої міжнародної конкуренції вимагають від вітчизняних гірничорудних підприємств застосування якісно нових підходів та принципів організації виробничо-господарської діяльності, що передбачають обов'язкове використання тих пріоритетних факторів, що забезпечують їх стійкий та ефективний інноваційний розвиток.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз та дослідження основних чинників, що впливають на формування і розвиток інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств, шляхів стимулювання їх інноваційної діяльності як передумови підвищення їх інвестиційної привабливості та як результат – зростання рівня конкурентоспроможності як на державному, так і на міжнародному рівнях економічних взаємовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні проблема прискорення економічного розвитку на інноваційній основі є надзвичайно актуальною. Наявний ресурсно-технологічний потенціал українських підприємств не відповідає вимогам сьогодення [1].

У глобальному рейтингу інновацій за 2019 р. (Global Innovation Index 2019) Україна в загальному рейтингу посіла 47 місце. Ще минулого року вона займала 43-тю позицію [2].

Динаміка і впровадження інновацій на підприємствах України з 2000 по 2019 рр. наведена в табл. 1 [3].

Як показують дані табл. 1, аналіз показників функціонування і розвитку промислових підприємств України вказує на низьку інтенсивність інноваційних процесів, скорочення масштабів впровадження інновацій у промисловості, зростання собівартості виготовлюваної продукції та зниження її конкурентоспроможності.

В 2017 р. в Україні відбувалася поступова деградація інноваційного потенціалу: за даними Держстату, кількість дослідників в Україні стрімко скорочується (зі 133744 осіб у 2010 р. до 59392 у 2017 р.), наукоємність ВВП (витрати на дослідження та розробки за всіма джерелами у відсотках до ВВП) у 2017 р. становила лише 0,45%, динаміка кількості підприємств, що займаються інноваціями, негативна (у 2017 р. відбулося скорочення кількості підприємств промисловості, що провадили інноваційну діяльність, на 9% порівняно з 2016 р. до 16,2% всіх промислових підприємств), хоча окремі приклади інноваційного підприємництва та високих технологій, що успішно розвиваються, у нашій економіці існують [4].

У 2017 р. відбулося скорочення кількості підприємств промисловості, що провадили інноваційну діяльність (на 9% порівняно з 2016 р. до 16,2% всіх промислових підприємств), що відбулося внаслідок значного скорочення інноваційно активних підприємств. У високотехнологічному секторі фіксується зростання інноваційної активності підприємств (рис. 1), яка є найбільшою серед технологічних секторів [5].

У порівнянні з 2016 р. обсяг фінансування інноваційної діяльності у 2017 р. в цілому по Україні зменшився як номінально, так і в відсотках до ВДВ промисловості – з 4,6% до 1,4%. Темпи росту добувної та переробної промисловості на фоні низького рівня впровадження нових або вдосконалених технологій, продукції або послуг, які ще не було застосовано, використано у виробничому процесі чи господарській діяльності, становили у 2016 р. 2,8%, а у 2017 р. – 0,4%. Але фінансування інноваційної діяльності підприємствами високо- та середньовисокотехнологічного секторів промисловості у 2017 р. зросло порівняно з 2016 р. – на 0,1 та 0,9 в.п. відповідно (у відсотках до ВДВ). Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств у цілому по промисловості та у розрізі всіх технологічних секторів – від 72,6% до 97,3% у 2017 р. Натомість, кошти державного бюджету становлять все меншу частку у фінансуванні інновацій [3].

Таблиця 1

Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах України

Рік	Частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств, %	Кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів, одиниць	З них нових або суттєво поліпшених маловідходних, ресурсозберігаючих технологічних процесів	Кількість упроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг), одиниць	З них нових видів машин, обладнання	Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств, %
2000	14.8	1403	430	15323	631	9.4
2001	14.3	1421	469	19484	610	6.8
2002	14.6	1142	430	22847	520	7.0
2003	11.5	1482	606	7416	710	5.6
2004	10.0	1727	645	3978	769	5.8
2005	8.2	1808	690	3152	657	6.5
2006	10.0	1145	424	2408	786	6.7
2007	11.5	1419	634	2526	881	6.7
2008	10.8	1647	680	2446	758	5.9
2009	10.7	1893	753	2685	641	4.8
2010	11.5	2043	479	2408	663	3.8
2011	12.8	2510	517	3238	897	3.8
2012	13.6	2188	554	3403	942	3.3
2013	13.6	1576	502	3138	809	3.3
2014	12.1	1743	447	3661	1314	2.5
2015	15.2	1217	458	3136	966	1.4
2016	16.6	3489	748	4139	1305	1.4
2017	14.3	1831	611	2387	751	0.7
2018	15.6	2002	926	3843	920	0.8
2019	13.8	2318	857	2148	760	1.3

Джерело: [3]

Рис. 1. Динаміка рівня інноваційної активності підприємств за технологічними секторами в Україні у 2011–2017 рр., %

Джерело: [5]

У 2017 р. підприємства витрачали виділені на інновації кошти переважно на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 64,7% загального обсягу фінансування інновацій або 5898,84 млн грн, що на 20,7 в.п. менше,

ніж у 2016 р. (рис. 2). Натомість частка витрат на проведення НДДКР зросла з 10,6% у 2016 р. до 23,8% у 2017 р. [4].

Недостатньо ефективно здійснювалась інноваційна діяльність на підприємствах добувної

Ст
Промисл
Сільське
Будівниц
Фінансов
Інформа
Оптова т
Операції
Професій
Інші види
УСЬОГО

Джерел

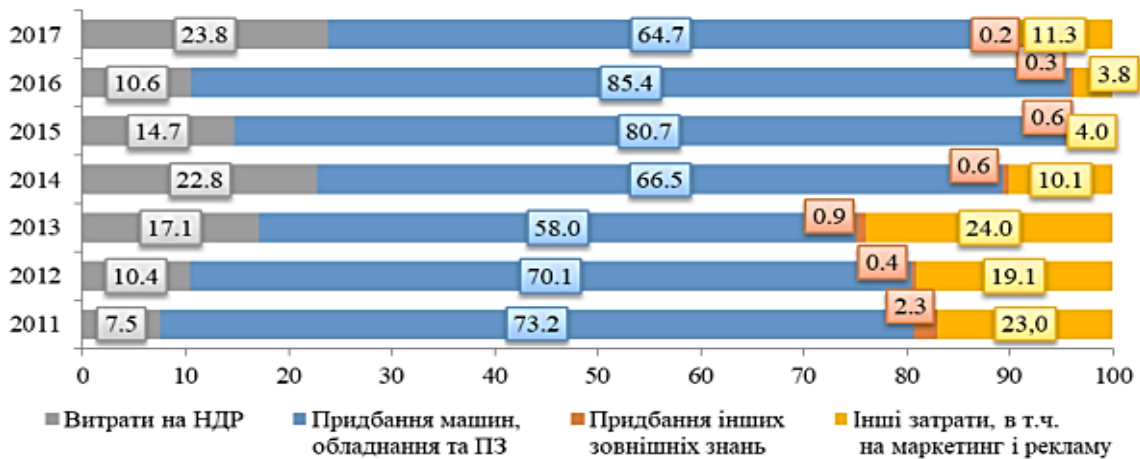

Рис. 2. Динаміка напрямів інноваційних витрат за 2011–2017 рр. (% до загального обсягу фінансування)

Джерело: Держкомстат України: <http://ukrstat.gov.ua/> [4]

промисловості в 2018 р. Так, частка інноваційно активних підприємств у добувній промисловості становить 7,7% загальної кількості промислових підприємств; питома вага підприємств, що впроваджували інновації – 0,03%; частка обсягу реалізованої інноваційної продукції – 0,04% загального обсягу реалізованої інноваційної продукції. Лише три підприємства у добувній промисловості (1,9%) впроваджували маркетингові інновації, два підприємства (1,6%) – організаційні інновації. У добувній промисловості впроваджено 18 нових технологічних процесів, або 1% їх загальної кількості на промпідприємствах [5].

Можливості розробки, впровадження та використання нових і вдосконалених технологій, продукції залежать від стану інвестиційного клімату в країні, обсягу та структури інвестицій. В даний час Україні, як ніколи, потрібні інвестиції для економічного розвитку [6].

Четвертий рік поспіль інвестиційний попит забезпечує вагомий внесок у економічне зростання. Так, у січні-вересні 2019 р. капітальні інвестиції зросли на 12,4% порівняно з аналогічним періодом попереднього року (у III кварталі – на 12,7%). Темпи зростання залишались дуже високими, хоч і уповільнилися у порівнянні з попередніми роками на тлі вищої статистичної бази порівняння (близько 20% у 2017 і 2018 рр.). Серед джерел фінансування капітальних інвестицій найбільший внесок, як і у попередніх періодах забезпечили власні ресурси сектору нефінансових корпорацій. Частка кредитів банків та інших позик у структурі капітальних інвестицій продовжує зростати. Серед видів економічної діяльності основними драйверами у січні-вересні 2019 р. були переважно підприємства добувної та переробної промисловості [7].

На тлі загострення конкуренції на світових ринках, що вимагає оновлення виробничих потужностей, в 2019 р. відбувалося освоєння значних

обсягів капітальних інвестицій, особливо серед підприємств гірничо-металургійного комплексу (загальний внесок 5,4 в.п.). Так, за 9 місяців 2019 р. капітальні та операційні витрати найбільшого гірничометалургійного підприємства України ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» склали 282 млн дол. Зокрема, за I півріччя у виробництво було вкладено, 168,2 млн дол., з них операційні витрати склали 47,8 млн дол., а капітальні перевищили 120,4 млн дол. [8].

Найбільш затребуваною формою капіталовкладень для економіки країни є прямі іноземні інвестиції, оскільки вони дозволяють реалізувати великі й важливі проекти, крім того в країну надходять новітні технології, нові практики корпоративного управління тощо. Поліпшення інвестиційного клімату в країні, активізація інвестиційної діяльності стає на сучасному етапі розвитку держави особливо актуальною проблемою [9].

Структура прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності на початок 2016 та 2019 рр. представлена в табл. 2 [7].

Аналіз даних табл. 2 показав, що в структурі прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності за три роки відбулися певні зміни. Найбільш пріоритетними для іноземних інвесторів залишаються галузі промисловості, частка інвестицій в які на початок 2019 р. збільшилась порівняно з 2016 р. на 2,8 відсоткових пунктів і склала 33,0%. Найбільш значною часткою освоєних капітальних інвестицій у розрізі видів активів залишаються інвестиції, спрямовані в машини, обладнання та інвентар, які є необхідною складовою модернізації та технологічного оновлення підприємств, що має місце у більшості галузях промисловості, в тому числі добувна промисловість і розроблення кар'єрів [7].

Між тим є й негативні зміни у структурі іноземних інвестицій за видами економічної діяльності, до яких можна віднести зменшення суми та частки

інвестицій у професійну, наукову та технічну діяльність. Приводом для стурбованості залишається ресурсна орієнтація інвестиційних потоків. Незначна доля інвестицій, направлених у високотехнологічні галузі та відсутність її стабільного зростання впливатиме на якість економічного розвитку у майбутньому.

Обмеження фінансових та інвестиційних можливостей в останні роки не дозволило здійснити залізородним гірничодобувним підприємствам широкомасштабну модернізацію та технічне переоснащення. Гірничорудним шахтам потрібна фінансова підтримка на державному рівні для забезпечення модернізації. На сьогоднішній день у гірничорудній підгалузі ще існують виробництва з високим ступенем зношеності основних виробничих фондів, низьким рівнем використання виробничих потужностей, високою енерго- та ресурсоємністю, відсутністю або низьким рівнем впровадження інновацій. В сучасних умовах не використовується значна частина існуючого науково-технічного потенціалу підгалузі відносно удосконалення техніки і технологій [10].

Необхідність активізації інноваційної діяльності підприємств видобувної галузі в Україні очевидна. Перехід до інноваційного типу розвитку є для неї неодмінною умовою входження на рівних у світову економічну систему, і для цього необхідні цілеспрямовані зусилля держави на формування сприйнятливої до інновацій економічної системи, створення такого механізму економічної взаємодії суб'єктів господарювання, за якого б конкурентні переваги здобувалися лише завдяки активній інноваційній діяльності та ефективним інноваційним рішенням [9].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведені дослідження дозволили сформулювати такі основні фактори низької інноваційності видобувної галузі економіки України:

- вкрай низька частка бюджетних витрат на наукові дослідження;
- низька частина інноваційної продукції в загальному обсязі продукції виробництва;
- застарілість найбільш розповсюджених технологій у провідних галузях промисловості: металургії та металообробці, контролі виробничих процесів, виробництві матеріалів, монтажу кінцевих виробів;
- відсутність спроможності підприємств щодо фінансування досліджень і інвестування розробок за рахунок власних фінансових накопичень;
- низька інноваційність безпосередніх зарубіжних інвестицій, які вкладаються у виробництво сучасних технологій і виробів;
- нерозвиненість інформаційної та сервісної інфраструктури щодо забезпечення розвитку інноваційного підприємництва;
- висока енергоємність української економіки;

– недосконалість системи оцінки інтелектуальної власності [10].

Фінансування розвитку підгалузі можна здійснити за рахунок: коштів підприємств (амортизаційні відрахування на реновацію і частина прибутку, яка залишається в розпорядженні підприємств) та кредиту; коштів, що надходять від реалізації акцій; коштів, одержаних за рахунок часткового звільнення від сплати податків; бюджетного та централізованого фінансування пріоритетних державних програм; іноземних інвестицій [9].

Ці заходи дозволять покращити інвестиційний клімат в галузі, спрямувати ресурси підприємств на інноваційні заходи та в результаті – підвищити рівень їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Забезпечення інноваційного розвитку промисловості України / Драчук Ю.З., Копішинська К.О., Колешня Я.О., Кологривов Я.І., Кузнєцова К.О.; за ред. Дергачової В.В. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, «Політехніка», 2018. 234 с.
2. World Development Indicators. The World Bank : World DataBank. 2019. URL: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>
3. Наукова та інноваційна діяльність України в 2019 р. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/exsp2019/10/183pdf.zip>
4. Статистичний щорічник України-2019. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 560 с. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
5. Промисловість: статистична інформація за 2019 р. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Управління інноваціями в сучасній організації / під ред. Євтушевського В.А. Київ : Нічлава, 2016. 359 с.
7. Капітальні інвестиції у січні-вересні 2019 року. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Промисловість України в 2013–2019 роках : стат. збірник / під ред. Овденко Л.М. Київ : Держкомстат України, 2019. 304 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Войтко С. В. Компаративний та динамічний аналіз інноваційного розвитку України, країн «великої сімки» та нових індустріальних країн. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2013. № 10. С. 68–74.
10. Драчук Ю., Трушкіна Н. Як виживає видобувна промисловість без інвестування інновацій. *Енергетичний ринок*. Вип. 8. 2016. URL: https://dt.ua/energy_market/yak-vizhivaye-vugilna-promislovist-bez-investuvannya-innovaciy-.html

REFERENCES:

1. Derhachova, V. V. (2018), *Zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku promyslovosti Ukrainy* [Ensuring the innovative development of Ukrainian industry], Politehnika, Kyiv, Ukraine.
2. World Development Indicators (2019), The World Bank: World DataBank, Available at: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>.

3. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Scientific and innovative activity of Ukraine in 2019", Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/exsp2019/10/183pdf.zip>

4. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical Yearbook of Ukraine-2019", Available at: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

5. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Industry: statistical information for 2019", Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. Yevtushevskiy, V.A. (2016), *Upravlinnia innovatsiamy v suchasni orhanizatsii* [Innovation management in a modern organization], Nichlava, Kyiv, Ukraine.

7. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Capital investments in January-September 2019", Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Industry of Ukraine in 2013–2019", Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. Voitko, S.V. (2013), "Comparative and dynamic analysis of innovative development of Ukraine, the G7 countries and the newly industrialized countries", *Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI"*, vol. 10, pp. 68–74.

10. Drachuk, Yu. and Trushkina, N. (2016), "How the mining industry survives without investing in innovation", *Enerhetychnyi rynok*, [Online], vol. 8, Available at: https://dt.ua/energy_market/yak-vizhivaye-vugilna-promislovist-bez-investuvannya-innovaciy-.html